

Парненко В. С.

суддя Дніпропетровського окружного
адміністративного суду

УДК 342.9

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК САМОСТІЙНІ СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розглянуто теоретичні проблеми визначення місця юридичних осіб у системі адміністративних правовідносин. Проаналізовано погляди вітчизняних науковців щодо характеристик, які дозволяють вважати юридичних осіб самостійними суб'єктами адміністративної відповідальності.

Ключові слова: юридична особа, суб'єкт адміністративної відповідальності, адміністративне правопорушення.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою адміністративно-правових перетворень правової системи України є реформування інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб. Першочерговою умовою результативності означеного процесу є нормативне закріплення категорії юридичних осіб в якості суб'єктів адміністративної відповідальності. Значення цієї проблеми не є перебільшеним, адже правопорушення, скоєне юридичною особою, може завдати значно більшої шкоди державі та суспільству, ніж проступок окремої фізичної особи.

Функціонування та реалізація організаційно-правових характеристик юридичних осіб як самостійного правового інституту в Україні не позбавлене проблем, що, власне, і визначають актуальність дослідження. По-перше, усвідомлення юридичних осіб як суб'єктів адміністративної відповідальності означене відсутністю єдиного підходу до сутності даної категорії. Полярність думок науковців у даному сенсі не є випадковою, адже, дійсно, юридичні особи законодавчо чітко не визначені в якості суб'єктів адміністративної відповідальності, що логічно породжує дискусію навколо цього питання.

По-друге, інститут адміністративної відповідальності є одним із важливих інститутів адміністративного права, за допомогою якого здійснюється захист не тільки адміністративно-правових відносин, а й відносин, урегульованих нормами фінансового, екологічного, трудового, митного, а в деяких випадках цивільного права та процесуальних галузей. Тому досліджуваний феномен часто стосується одночасно різних сфер життєдіяльності, відповідно, адаптуючись від змін, що протікають у кожній із них.

По-третє, інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб є важливим елементом державного регулювання економіки. На сьогодні кількість колективних утворень постійно зростає, переважна більшість юридичних осіб не перебувають у прямій підпорядкованості державним органам, засновані не на державній формі власності, що підтверджує необхідність забезпечення належного нормативного врегулювання державної дисципліни з метою протистояння адміністративним правопорушенням.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання адміністративної відповідальності юридичних осіб не залишали байдужими більшість вчених-адміністративістів. Серед них найбільш концептуальними видаються позиції таких учених, як В. Авер'янов, С. Алексєєв, О. Андрійко, О. Бандурка, Д. Бахрах, Ю. Битяк, С. Братусь, А. Васильєв, М. Вітрук, І. Галаган, В. Галуцько, І. Голосніченко, Є. Додін, О. Зима, О. Жильцов, В. Манохін, Р. Калюжний, В. Колпаков, А. Комзюк, А. Купін, Б. Лазарєв, О. Лукашева, О. Луньов, В. Олефір, В. Палько, Н. Саліщева, М. Студенікіна, Ю. Тодика та ін.

Так, А. Купін вивчає означену проблему в контексті забезпечення правових гарантій забезпечення прав юридичних осіб у процесі застосування до них адміністративних стягнень; І. Шемелинець зосереджується на аспекті адміністративної відповідальності за вчинення проступків у сфері соціального партнерства; Р. Денчук та І. Слубський вивчають юридичну природу адміністративної відповідальності юридичних осіб в найбільш загальному розумінні, окреслюючи нагальні проблеми реформування даного інституту. Незважаючи на досить широкий спектр наявних досліджень, на сьогодні немає єдиного підходу до визначення юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності, як немає й однозначної думки щодо виділення основних характерних його ознак. Концептуальні системи сучасних науковців, перетинаючись, зрештою відображають суб'єктивну думку кожного з авторів.

З огляду на це **метою** даного дослідження є виявлення характеристик юридичних осіб, які дозволяють вважати їх самостійними суб'єктами адміністративної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Адміністративна відповідальність – явище складне, багатогранне, що охоплює адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, норми, що містять адміністративні санкції, правопорушення з їх статистичними елементами (об'єкт, об'єктивний бік, суб'єкт, суб'єктивний бік), діяльність правозастосовних органів та їх посадових осіб тощо. На нашу думку, дану категорію можна визначити як реакцію з боку держави, що має на меті охорону та захист суспільних відносин і виникає внаслідок вчинення особами адміністративних проступків та полягає в цілеспрямованому, нормативно врегульованому застосуванні до них уповноваженими на те органами чи посадовими особами адміністративних стягнень, які мають для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру. Як бачимо, окреслене нами розуміння поняття адміністративної відповідальності можна застосувати як до фізичних, так і юридичних осіб (залежно від суб'єкта відповідальності).

Варто зазначити, що чинне адміністративне законодавство не дає узагальненого визначення суб'єкта адміністративного правопорушення, як це, наприклад, зроблено в статті 18 Кримінального кодексу України стосовно суб'єкта злочину. Однак, як правильно зазначає С. Омелянчик, для теорії та методології адміністративного права визначення даного поняття є не менш важливим, ніж «суб'єкт злочину» для кримінального права. Суб'єкт

правопорушення входить до складу адміністративного проступку, без якого неможливе притягнення особи до адміністративної відповідальності. Тому виправданою є позиція автора щодо необхідності подальшого законодавчого закріплення такого поняття в теорії адміністративного права [11, с. 114]. Більше того, як зазначалося вище, порушення юридичною особою встановленого порядку управління й державної дисципліни може завдати значно більшої шкоди державі та суспільству порівняно з фізичною особою.

Так, на сьогодні в низці країн уже запроваджено інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб, зокрема в Німеччині, Франції, Італії та Португалії, у праві європейських держав. Юридичну особу як суб'єкта адміністративної відповідальності законодавчо закріплено в Кодексах про адміністративні правопорушення Російської Федерації, Білорусі, Азейбарджану, Казахстану, Киргизстану та ін.

Аналіз відповідних статей КУпАП дозволяє дійти висновку, що на теренах України суб'єктом адміністративного правопорушення чітко визнається лише осудна фізична особа, яка досягла на момент учинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку.

Хоча на сьогодні правовий статус юридичних осіб як суб'єктів відповідальності за проступки, скоєні ними, в діючому КУпАП не визначені, в той же час нормотворча практика засвідчує регламентацію цього інституту через окремі акти як адміністративного, так й інших галузей законодавства. Така «розпорошеність» і невизначеність, на думку Р. Денчук, негативно впливає на ефективність адміністративної відповідальності [5, с. 133], з чим важко не погодитися.

Явною ознакою адміністративної відповідальності юридичних осіб є норми, передбачені численними нормативно-правовими актами України. Так, наприклад, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 року, що змістом глави 5 чітко визначає відповідальність суб'єктів господарювання (юридичних осіб) за недобросовісну конкуренцію (накладення штрафу, відшкодування шкоди, вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання, спростування неправдивих, неточних або неповних відомостей); Закон України «Про відповідальність підприємств, установ та організацій за порушення законодавства про ветеринарну медицину» від 5 грудня 1996 року, який передбачає перелік допущених порушень та відповідний розмір штрафу; Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16 травня 1995 року, який визначає відповідальність за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України (встановлює розмір штрафу, відшкодування шкоди тощо).

На думку В.К. Колпакова, всі ознаки складу, що характеризують суб'єкта, можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні (аналогічно до цього й суб'єктів прийнято поділяти на загальних і спеціальних) [8, с. 278–279]. До загальних ознак належать такі, які повинна мати будь-яка особа, на яку накладається адміністративне стягнення. До них належать вік

і осудність.

У КУПАП вживається лише термін «особа», тоді як «фізична особа» – взагалі не зустрічається. З огляду на це В. Колпаков небезпідставно припускає, що суб'єктом адміністративного правопорушення може бути як фізична, так і юридична особа [7, с. 62]. Аналогічної позиції дотримується і видатний теоретик держави і права О. Скакун, зазначаючи, що суб'єкт правопорушення – це фізична або юридична особа, що вчинила правопорушення і є деліктоздатною, тобто має здатність нести юридичну відповідальність. При цьому деліктоздатність фізичної особи визначається законом з урахуванням віку і психічних можливостей контролювати свою поведінку волею і розумом (свідомістю) [14, с. 625], в чому, власне, і полягає її різниця з юридичною особою.

На думку численних науковців, суб'єкт адміністративного права – це фізична чи юридична особа, яка є носієм прав і обов'язків у сфері державного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, та має здатність надані права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати [2, с. 25].

Така позиція перегукується з висновками Д. Лук'янця, який визнає юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності, визначаючи такі особливості нормативної моделі їх адміністративної відповідальності:

- відсутність у юридичних осіб власних психологічних характеристик;
- участь юридичних осіб у правовідносинах через уповноважених представників;
- наявність у юридичних осіб внутрішньої організаційної структури;
- специфічні параметри оцінки діяльності юридичних осіб.

При цьому науковець обґрунтовує, що адміністративні стягнення, як заходи адміністративної відповідальності, покладаються на фізичних осіб, а санкції, що застосовуються в адміністративному порядку, – на юридичних осіб [9, с. 20–22].

Л. Попов та Ю. Колесніченко до ознак юридичної особи як потенційного суб'єкта адміністративної відповідальності відносять такі: майнова відособленість; самостійна майнова відповідальність; виступ у цивільних відносинах від свого імені; володіння стійкою організаційною структурою, або «організаційна єдність»; володіння законодавчо зумовленою адміністративною правосуб'єктністю (адміністративною правоздатністю й дієздатністю, а також адміністративною деліктоздатністю); відсутність можливості здійснювати владно-управлінські функції стосовно не підлеглих їм третіх осіб (які не входять у систему державних контрольних органів); відсутність можливості застосовувати заходи адміністративної відповідальності, адміністративні стягнення до третіх осіб [13, с. 42].

Серед досліджень вітчизняних вчених-адміністративістів наявна також позиція, згідно з якою суб'єктів адміністративного права слід класифікувати на дві групи – індивідуальні та колективні. Так, С. Ківалов і Л. Біла відносять до останніх: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян. При цьому вони акцентують увагу на тому, що підприємства, установи та орга-

нізації посідають особливе місце в системі суб'єктів адміністративного права, оскільки через їхню діяльність держава здійснює свої функції та реалізовує завдання [6, с. 18–24].

Така позиція не викликає сумнівів, особливо якщо враховувати, що за межами КУпАП діє досить велика група норм, які передбачають відповідальність юридичних осіб за вчинення протиправних діянь. І хоча такі дії не належать, на думку законодавця, до адміністративних правопорушень, а відповідальність за них не названа адміністративною, вони мають їх найважливіші ознаки.

Як відомо, юридичних осіб визнають суб'єктами правових відносин майже в усіх галузях права, за винятком тих, де це неможливо, виходячи з природи самих відносин (наприклад, у кримінальному, сімейному праві та деяких інших). Вступаючи у правові відносини, юридичні особи, як і фізичні, своїми діями можуть реалізовувати надані їм права та виконувати обов'язки, тобто здійснювати правомірну поведінку, але можуть і порушувати їх, тобто здійснювати неправомірну поведінку. За окремі вияви неправомірної поведінки законодавством передбачено притягнення порушника, в нашому випадку юридичної особи, до правової відповідальності.

Окремі концепції науковців побудовані на особливих характеристиках юридичних осіб, пов'язаних зі формами притягнення їх до відповідальності. Так, О. Петренко зазначає, що, на відміну від фізичних осіб, форми адміністративної відповідальності юридичних осіб є більш різноманітними:

- заходи майнового характеру (фінансові санкції, конфіскація майна, прибутку чи інших сум, які отримані незаконно);

- заходи, пов'язані з обмеженням дієздатності юридичних осіб (припинення чи анулювання дії ліцензії на здійснення певного виду діяльності, яка надана юридичній особі, обмеження права здійснення певних видів діяльності);

- заходи організаційного характеру (примусова реорганізація юридичної особи, ліквідація юридичної особи) [12, с. 138].

Не викликає сумнівів, що притягнення юридичної особи до адміністративної відповідальності є специфічним, хоча б з огляду на те, що цей процес часто передбачає співвіднесення та координацію з адміністративною відповідальністю фізичних осіб. Так, наприклад, притягнення до адміністративної відповідальності не звільняє юридичну особу від юридичної відповідальності керівників цієї юридичної особи і навпаки. Тобто притягнення до відповідальності юридичної особи є елементом впливу саме на неї як на суб'єкта конкретно визначених правовідносин, і одночасно на осіб, які відповідають за діяльність юридичної особи. Слід зазначити, що законодавче закріплення такої новели в законодавстві Російської Федерації породило ще одну проблему: постала потреба ввести два поняття адміністративного правопорушення, виходячи з того, що така ознака, як винність, не може бути критерієм для юридичної особи. Такий підхід цілком можна визнати виправданим та вартим перейняття досвіду вітчизняним законодавцем.

Дійсно, питання врахування поняття вини стосовно юридичної особи на сьогодні є дискусійним. Науковцями висловлюється думка, що адмініс-

тративну відповідальність юридичної особи не можна вважати відповідальністю колективною, а вина організації не ототожнюється з виною працівників, оскільки, відповідно до сучасного розуміння поняття «організація», до її суб'єктів управління можуть належати і не члени даної організації (наприклад, збори акціонерів) [16, с. 8]. Підтверджують цю думку і психологічні характеристики поняття «вина». Тому варто погодитися з думкою дослідників про те, що вину юридичної особи у скоєнні адміністративного проступку слід розуміти як неприкладення юридичною особою зусиль, які допускаються і вимагаються законодавством, для виконання покладених на неї обов'язків, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність, а також як невикористання наданих прав і можливостей для усунення причин адміністративного правопорушення [10, с. 18].

Заслуговує на увагу позиція А. Агапова, який розглядає фізичних та юридичних осіб фактично як рівноправних суб'єктів адміністративної відповідальності. Позиція дослідника щодо вмісту вини видається менш категоричною, адже, на його думку, юридична особа, як і фізична, цілком може бути суб'єктом адміністративної провини. З огляду на це він розглядає їх як рівноправних суб'єктів адміністративної відповідальності. Зокрема дослідник зазначає, що «суб'єкт адміністративної провини – фізична або юридична особа, винною дією (бездіяльністю) якого заподіяна шкода потерпілому або загальнодержавним інтересам» [1, с. 37].

Подібну позицію обстоює і С. Гончарук, стверджуючи, що юридичні особи цілком можуть бути суб'єктами адміністративної відповідальності нарівні з фізичними особами – в такій ролі ці юридичні особи виступають як різні організації незалежно від форм власності, що підлягають адміністративній юрисдикції України [3, с. 40]. Думку щодо можливості трактування юридичних осіб як суб'єктів адміністративної відповідальності поділяють також В. Колпаков, В. Авер'янов, Ю. Битяк, І. Голосніченко, А. Комзюк та ін.

При цьому окремі науковці негативно ставляться до ідеї юридичної відповідальності юридичних осіб, висловлюючи думку, що визначення юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності руйнує цілісність інституту адміністративної відповідальності [15, с. 51].

Ставлячи під сумнів адекватність наукових пошуків щодо запровадження адміністративної відповідальності юридичних осіб, Е. Демський і Н. Добрянська стверджують, що суперечки та дискусії щодо суб'єктів адміністративної відповідальності змусили законодавця останнім часом при внесенні змін до чинного законодавства більш чітко визначити суб'єктів відповідальності та конкретизувати цих осіб. Наприклад, у Законах України від 8 липня 2010 року «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування», від 2 червня 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних», від 7 квітня 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», від 22 квітня 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

інсайдерської інформації», де з метою конкретизації суб'єкта відповідальності законодавець робить перелік суб'єктів у спеціально призначених примітках до статей. У всіх цих випадках законодавець встановлює, що суб'єктом є лише фізична особа [4, с. 127]. Такі підходи науковців цілком мають право на існування, адже це свідчить про здорову дискусію як результат пошуків вирішення проблеми.

Висновок. На нашу думку, для України впровадження інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб є особливо важливим. Адже через недосконалість організаційних та управлінських систем часто неможливо визначити, хто є власником підприємства, а отже, доцільним є притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб як самостійних суб'єктів правовідносин. Аналіз наявних наукових підходів дозволяє стверджувати, що юридичні особи цілком можуть виступати в якості суб'єктів адміністративного права. Однозначно не викликає сумнівів і те, що закріплення на законодавчому рівні у КУпАП підстав визнання юридичної особи суб'єктом адміністративного проступку остаточно поставить крапку в наявній науковій дискусії та дозволить своєчасно і якісно протидіяти адміністративним правопорушенням.

Бібліографічні посилання

1. Агапов А. Б. Административная ответственность / А. Б. Агапов. — М., 2000.
2. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. — К., 2009.
3. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України / С. Т. Гончарук. — К., 1995.
4. Демський Е. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. Вимоги часу чи примара дослідників: проблеми методології дослідження / Е. Демський, Н. Добрянська // Вісник прокуратури. — 2012. — № 1. — С. 119–128.
5. Денчук Р. О. Правове регулювання адміністративної відповідальності юридичних осіб в праві України / Р. О. Денчук // Правова держава. — Одеса. — 2010. — № 12. — С. 130–137.
6. Ківалов С. В. Адміністративне право України : навчально-методичний посібник. — 3-тє вид., перероб. і доп. / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла. — Одеса, 2006.
7. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) / В. К. Колпаков. — К., 2008.
8. Колпаков В. К. Адміністративне право України / В. К. Колпаков. — К., 2001.
9. Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації: автореф. дис ... д-ра юрид. наук. — К., 2007.
10. Овчарова С. В. Материально-правовые проблемы административной ответственности / С. В. Овчарова // Государство и право. — 1998. — № 7. — С. 17–22.
11. Омелянчик С. В. До питання термінологічного ряду «особа», «особистість», «суб'єкт», «деліквент», «особа деліквентна» в адміністративно-деліктному праві і законодавстві та у вітчизняній адміністративній деліктології / С. В. Омелянчик // Вісник Запорізького юрид. ін-ту ДДУВС. — 2009. — № 2. — С. 110–117.
12. Петренко О. С. Адміністративні стягнення та санкції як категорії адміністративного права / О. С. Петренко // Науковий вісник ЛьвДУВС. — 2011. — № 3. — С. 133–140.
13. Попов Л. Л. Административная ответственность юридических лиц // Административная ответственность / отв. ред.: И. Л. Бачило, Н. Ю. Хаманева. — М., 2001.
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) / О. Ф. Скакун. — Х., 2006.
15. Сорокин В. Д. О двух тенденциях, разрушающих целостность института административной ответственности / В. Д. Сорокин // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — СПб. — 1999. — № 1. — С. 46–54.

16. Стефанюк В. Інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб і проблеми теорії і практики / В. Стефанюк, І. Полосніченко, М. Михеєнко // *Право України*. — 1999. — № 9. — С. 38–42.

Парненко В. С. Юридические лица как самостоятельные субъекты административной ответственности. Рассмотрены теоретические проблемы определения места юридических лиц в системе административных правоотношений. Проанализированы взгляды отечественных ученых на характеристики, которые позволяют считать юридических лиц самостоятельными субъектами административной ответственности.

Ключевые слова: юридическое лицо, субъект административной ответственности, административное правонарушение.

Parnenko V. S. Legal entities as independent subjects of administrative responsibility. The article is about theoretical problems of location legal entities in the system of administrative legal relationships. The thoughts of national scientists are analysed in relation to descriptions which allow to consider legal entities by the independent subjects of administrative responsibility.

Despite the relatively wide range of available research today there is no single approach to determine the legal entity as the subject of administrative responsibility, as there is no single opinion on the allocation of the main characteristics of its features. Concept of modern scholars crossing finally reflect personal opinion of each of the authors.

Bringing legal entity to administrative liability is specific, because this process often involves the correlation and coordination of administrative liability of individuals. Bringing to administrative responsibility does not relieve the entity from the legal responsibility of the heads of the legal person and vice versa. That liability of legal persons is part of the impact is on it as a legal entity specifically defined, while the persons responsible for the activities of a legal entity.

For Ukraine the implementation of the institute of administrative liability of legal entities is particularly important. Because of the inadequacy of organizational and management systems is often impossible to determine who owns the company, and therefore it is reasonable to administrative liability of legal persons as independent legal entities.

Keywords: legal entity, subject of administrative responsibility, administrative offence.

Надійшла до редакції 11.07.2013

Смоліна М. М.

(ГУМВС України в Автономній республіці Крим)

УДК 341.945 + 342.745 (477)

ГРУПОВІ ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ: СТАН І ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Здійснено аналіз складу злочину, що передбачає відповідальність за групові порушення громадського порядку (ст. 293 Кримінального кодексу України). Розроблено пропозиції щодо вдосконалення діяльності сил охорони правопорядку у сфері забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку.

Ключові слова: відповідальність, громадська безпека, громадський порядок, органи внутрішніх справ, правопорушення.

Постановка проблеми. Останнім часом перед органами внутрішніх справ постають усе складніші завдання щодо забезпечення громадської безпеки, охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Часто ці завдання вирішуються в надзвичайних ситуаціях соціального, техноген-